

ПЕДАГОГІКА

УДК 378.016:7.012

Юлія Аврамич, Тетяна Носаченко

**ФОРМУВАННЯ ДИЗАЙНЕРСЬКОГО МИСЛЕННЯ У
СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЗАСОБАМИ
КОМПОЗИЦІЇ**

Підготовка у вищому навчальному закладі фахівця, що володіє основами проектно-художньої діяльності, дизайнерськими вмінням та дизайнерським мисленням, виступає актуальною проблемою сучасної мистецької освіти. Формування у майбутніх вчителів образотворчого мистецтва дизайнерського мислення не можливе без ґрунтовного вивчення композиційних закономірностей і законів у процесі їх професійної підготовки.

Дизайнерське мислення визначається як особливий вид людської діяльності, орієнтований на фіксацію проектного задуму в особливих знакових формах, спрямованої на розв'язання складних проектних задач. Професійне мислення дизайнера – це цілеспрямований процес творчого переосмислення дійсності в застосуванні до об'єкта проектування і пов'язаних з ним проблем формоутворення.

Вивчення основ композиції, композиційних закономірностей створення художнього образу в матеріалі є доцільним та необхідним компонентом фахової підготовки студентів вищих навчальних закладів. Композиція виступає одним з головних елементів художньо-дизайнерської освіти і виступає способом створення ексклюзивних художніх творів.

Система композиційних закономірностей ґрунтується на об'єктивних законах, співзвучних відповідним законам природи і суспільства. Головними законами композиції є закони традиції, цілісності і тектоніки. Композиція творів мистецтва тісно пов'язана із художньою спадщиною, генетичним кодом художньої традиції. Твір художника повинен бути побудований на гармонійній взаємозалежності формотворення, що виражається загальною формулою: функція, матеріал, структура, конструкція, форма. Чітка уява про умови й характер застосування твору дає змогу визначити матеріал, тип художньої структури та конструктивне розв'язання форми. На конструкцію форми, її тектоніку значною мірою впливають природні, технічні й технологічні властивості матеріалів.

У проектно-художній діяльності студенти застосовують головні композиційні прийоми, до яких відносяться ритм, симетрія, асиметрія, статика і динаміка.

Особливим засобом композиційної реалізації проекту виступають різноманітні засоби емоційно-художньої виразності: фактура, текстура, колір, графічність, пластичність матеріалів. Знання об'єктивних закономірностей колірної гармонії, традицій символіки та суб'єктивних особливостей сприйняття допомагає оптимально розв'язувати композиційні завдання.

Ключові слова: *дизайн, дизайнерське мислення, проектно-художня діяльність, професійна підготовка, образотворче мистецтво, композиція, композиційні закономірності.*

Підготовка в вузе спеціаліста, володущого основами проектно художественной деятельности, дизайнерским умением и дизайнерским мышлением, выступает актуальной проблемой современного художественного образования.

Дизайнерское мышление определяется как особый вид человеческой деятельности, ориентированной на фиксацию проектного замысла в особых знаковых формах, направленной на решение сложных проектных задач. Профессиональное мышление дизайнера – это целенаправленный процесс творческого переосмысления действительности в применении к объекту проектирования и связанных с ним проблем формообразования.

Изучение основ композиции, композиционных закономерностей создания художественного образа в материале является целесообразным и необходимым компонентом профессиональной подготовки студентов высших учебных заведений. Композиция выступает одним из главных элементов художественно-дизайнерского образования и выступает способом создания эксклюзивных художественных произведений.

Система композиционных закономерностей основывается на объективных законах, созвучных соответствующим законам природы и общества. Главными законами композиции являются законы традиции, целостности и тектоники. Композиция произведений искусства тесно связана с художественным наследием, генетическим кодом художественной традиции. Произведение художника должно быть построено на гармоничной взаимозависимости формообразования, что выражается общей формулой: функция, материал, структура, конструкция, форма. Четкое представление об условиях и характере применения произведения позволяет определить материал, тип художественной структуры и конструктивное решение формы.

В проектно-художественной деятельности студенты применяют главные композиционные приемы, к которым относятся ритм, симметрия, асимметрия, статика и динамика. Особым средством композиционной реализации проекта выступают разнообразные средства эмоционально - художественной выразительности: фактура, текстура, цвет, графичность, пластичность. Знание объективных закономерностей цветовой гармонии, традиций символики и субъективных особенностей восприятия помогает оптимально решать композиционные задачи.

Ключевые слова: *дизайн, дизайнерское мышление, проектно - художественная деятельность, профессиональная подготовка, изобразительное искусство, композиция, композиционные закономерности.*

Preparation in higher educational establishment specialists with the basics of design and artistic activity, the ability to design and design thinking is the actual problem of modern art education. This is what determines the need for a thorough study of the compositional patterns and laws in teaching future teachers of visual thinking. At the present stage of development of teacher education, important aspect of preparing future teachers is the issue of forming the elements of design tools, design constructive thinking in college students. No matter which direction the student acquires education,

whether solely educational, or industrial-design, without exception, they must be aware of and gain some knowledge that form the basis of their profession with compositional patterns creating an artistic image. According to leading of teachers – artists, it is considered one of the main elements of art – design education as a way to create exclusive artwork.

Therefore, learning the basics of composition, compositional patterns to create their designs certainly are appropriate for students in higher education. Expedient, in our view, to reveal the mechanism of formation and organization design and artistic activities of university students, by means of composite foundations of creating design objects. Identifying features of design and creative thinking student designer and see what areas of development, mass composition.

The system of composite patterns based on objective laws congruent with the relevant laws of nature and society. The main composition laws are the laws of tradition, integrity and tectonics. Composition of art is closely related to the artistic heritage, genetic code of artistic tradition. The work of the artist is to be built on harmonious interdependence shaping, which is expressed by the general formula: Function – material – structure – design – form. A clear vision of the nature and conditions of use of the work makes it possible to determine the material type of rhythmic patterns and constructive solution form. Special means of composition of the project are the various means of emotional and artistic expression: texture, texture, color, graphic, ductility materials. Knowledge of the objective laws of color harmony, tradition and symbolism subjective perception of features helps to optimally solve composite tasks.

***Keywords:** design, design thinking, design and art work, vocational training, art, composition, compositional patterns.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку педагогічної освіти актуальним аспектом підготовки майбутніх педагогів в галузі художньої освіти виступає питання засобів формування у них елементів дизайнерського, проектно-художнього мислення. Незалежно від того, якого спрямування освіту здобуває студент, чи то виключно педагогічну, чи то промислово-дизайнерську, всі без винятку вони повинні здобути ґрунтовні базові знання, серед яких композиційні закономірності створення художнього образу займають пріоритетне місце. На думку провідних педагогів-художників, композиція вважається одним з головних елементів художньо-дизайнерської освіти, і виступає способом створення ексклюзивних художніх творів. Тому вивчення основ композиції, композиційних закономірностей створенні художнього образу в матеріалі, безперечно є доцільним та необхідним компонентом фахової підготовки студентів вищих навчальних закладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням формування мислення людини займався багато науковців (М. Вертгаймер, У. Келлер, Ю. Самарін, О. Леонт'єв), які мислення визначають як процес свідомого відображення дійсності у таких

об'єктивних її властивостях, зв'язках і відносинах, в які включаються об'єкти, недоступні безпосередньому почуттєвому сприйняттю [Гергель, 2007: с. 23].

Ми розглядаємо мислення у розумінні професійно-художньої діяльності, тому для нас важливим є визначення мислення як процесу створення в людській свідомості істотно нових елементів, образів, картинок, що виникають в процесі обміркування певних подій, думок чи фактів оточуючої дійсності. І саме за допомогою мислення людина вибудовує логічну послідовність своїх вчинків, що впливає на її провідну діяльність [Максименко, 2005: с. 11-14]. Безпосередньо мислення впливає на розвиток людських умінь.

У статті ми розглядаємо поняття конструктивного мислення, або ж дизайнерського. Для розкриття поняття дизайнерського мислення необхідно розкрити механізми продуктивного мислення, оскільки вони тісно пов'язані між собою. Представниками підходу до мислення, як до суто продуктивного процесу, є М. Вертгаймер, У. Келер, К. Коффа. Продуктивність розглядається ними як специфічна риса мислення, що відрізняє її від інших психічних процесів [Богоявленская, 1995: с. 18]. Мислення виникає у проблемній ситуації, що включає невідомі ланки. Перетворення цієї ситуації призводить до такого рішення, у результаті якого виходить щось нове, що не міститься у фонді наявних знань і виведене потім із нього безпосередньо з урахуванням законів формальної логіки. Ідеї про продуктивний характер мислення людини, про його специфіку, зв'язок з іншими процесами і з пам'яттю, про закономірності його розвитку розроблялися в дослідженнях багатьох психологів: Б. Ананьєв, П. Гальперін, А. Запорожець, Р. Костюк, А. Леонт'єв, Ю. Самарін, Б. Теплов, М. Шардаков, П. Шеварев та інших [Музиченко, 2006: с. 14-15]. Через свою об'єктивну складність професійне мислення дизайнера в цілісному вигляді дотепер вивчено не достатньо. За своєю природою це поняття перебуває на стику різних галузей науки: філософії, психології, педагогіки, мистецтвознавства, що вказує на міждисциплінарний характер його змісту. Формування професійного мислення є основою системи будь-якого напрямку освіти, в тому числі системи дизайн-освіти. Дослідження процесу формування проектно-конструкторського мислення дизайнера відкриває нові можливості розуміння механізму народження проектною ідеєю та ефективних цілеспрямованих способів її реалізації [Стась, 2007: с. 22-24]. Виявлення окремих аспектів процесу професійного мислення дизайнера знайшло відображення в дослідженнях методолога і філософа Г. Щедровицького, теоретиків

російського дизайну О. Генісаретського, В. Глазичева, В. Сидоренка, В. Пузанова, а також Н. Валькової, Б. Клубикова, О. Устинова. Питанням розвитку дизайнерського мислення присвячені деякі публікації фахівців у сфері дизайн-освіти України О. Боднара, Ю. Божка, О. Бойчука, В. Даниленка, В. Мироненка, М. Яковлева [Пічкур, 1999: с. 43-45].

Мета написання статті є виявлення особливостей проектно-художнього мислення студента-дизайнера і визначення ефективних напрямків його розвитку засобами композиції.

Виклад основного матеріалу. Для науково обґрунтованого уявлення про професійне та проектно-художнього мислення художника – дизайнера розглянемо загальне тлумачення поняття мислення. Мислення трактується, як психологічний процес відображення дійсності, вища форма творчої активності пізнавальної діяльності людини, процес цілеспрямованого утворення, тобто ідеального перетворення способів предметно – чуттєвої діяльності. Цей процес у досліджуваних джерелах поданий з різних точок зору [Музиченко, 2006: с. 41]. Мислення, як процес розв'язання проблемної ситуації розглядали С. Рубінштейн, як діяльність – О. Тихомиров, К. Славська [Максименко, 2005: с. 45-47].

Вивчення проблеми мислення в дизайнерській діяльності було започатковано в середині 60-х років ХХ-го ст. Г. Щедровицьким. Досліджувати мислення, на його думку, можна на основі зовні вираженої поведінки людей, мови і продуктів мови в двох формах: як образу визначених об'єктів, зображення або відображення та як процесу або діяльності, за допомогою якої цей образ виникає [Стась, 2007: с. 32-34].

В. Сидоренко відзначає особливу увагу художнього мислення, як основного способу системного формоутворення світу в тому значенні, яке воно мало за часів античності і в середні віки. Властива художньому мисленню установка на розв'язання надзавдання, як прориву до досконалості надає творчості дизайнера і її продуктам власне проектний характер [Василькевич, 2008: с. 11]. Поняття «художнє мислення», на думку В. Глазичева, несе в собі естетичну програму, є свого роду зліпком з цілісної художньої культури часу проектування [Василькевич, 2008: с. 13]. В. Даниленко визначає дизайнерське мислення, як процес розв'язання складних проектних задач, а також набуття нових знань. І. Попов, О. Ремізова, Е. Гарасов розглядають мислення, як особливий вид людської діяльності, орієнтований на фіксацію проектного задуму в особливих

знакових формах і визначають його, як «композиційне мислення» [Василькевич, 2008: с.15-16].

Професійне мислення дизайнера – це цілеспрямований процес творчого переосмислення дійсності в застосуванні до об'єкта проектування і зв'язаних з ним проблем формоутворення [Богоявленская, 1995: с. 5-6].

Проблема формування дизайнерського мислення майбутнього вчителя образотворчого мистецтва у ВНЗ відбувається в процесі проектно-художньої діяльності, під час вивчення основних фахових дисциплін, зокрема, композиції.

Система композиційних закономірностей та її головні закони виступають чи не основним засобом вирішення зазначеної проблеми. Розглянемо основні ї них.

Протягом багатьох століть цехові ремісники, народні майстри інтуїтивно відчували існування стійких закономірностей побудови форми і декору. Вони нагромаджували досвід і з покоління в покоління передавали секрети творчості, що виражалися у вишуканій, традиційній формі виробів, сталих композиційних схемах орнаментів тощо.

Система композиційних закономірностей має чітку ієрархічну підлеглість: загально-художні композиційні закони, які відбивають об'єктивні закономірності реальної дійсності, композиційні закони, що діють локально в окремих видах мистецтва; композиційні прийоми факультативного характеру. Завершують систему засоби виразності і семантичні засоби. Система ґрунтується на об'єктивних законах, співзвучних відповідним законам природи і суспільства. Вони діють у багатьох видах мистецтва, тому називаються головними, а саме: закони традиції, цілісності і тектоніки [Антонович, 1999: с. 32].

Закон традиції. Композиція творів мистецтва, зокрема проектно-художнього, тісно пов'язана із художньою спадщиною, генетичним кодом художньої традиції. Художня традиція регулює складний процес відбору, освоєння, трансляції і розвитку (повторення) історичного соціокультурного досвіду. Первісне мистецтво стародавнього світу, середньовіччя за своїм характером канонічні, обмежені нормою. В умовах виживання, коли загроза художнім структурам стала цілком реальною, традицію підсилював і підтримував канон. Звідси впливає чітка функціональна залежність: традиція зберігає і відновлює соціокультурні структури, канон зберігає і відтворює традицію.

Закон цілісності. Різноманітні прояви цілісності зустрічаються в природі, суспільстві, мистецтві. М. Некрасова стверджує, що «цілісність – не тільки творчість, а й людина, середовище, що її оточує». Особливість закону цілісності в мистецтві впливає із суті композиції, її родової, головної ознаки.

Закон тектоніки – це гармонійна взаємозалежність формотворення, що виражається загальною формулою: функція, матеріал, структура, конструкція, форма. Чітка уява про умови й характер застосування твору дає змогу визначити матеріал, тип художньої структури та конструктивне розв'язання форми. На конструкцію форми, її тектоніку значною мірою впливають природні, технічні й технологічні властивості матеріалів [Михайленко, 2004: с. 33-35].

У композиції творів дизайну крім головних законів діють закони масштабу, пропорційності та контрасту. Порівняно із головними вони мають вужче застосування у системі мистецтв, однак у дизайнерській композиції без них не обійтися. Закон пропорційності передбачає інтуїтивну або свідому організацію прийомів площинного та об'ємно-просторового формотворення на основі співставлення розмірів окремих частин. Контраст у композиції має широке, універсальне значення. Він охоплює всі пари контрастів-композиційних прийомів і засобів виразності, інколи торкається й конструктивної ідеї твору. Однак це не означає, що всі контрасти мусять бути використані в одній композиції. Художник завжди стоїть перед проблемою вибору відповідного характеру контрастів, що розкривають художній образ твору, посилюють його виразність. У композиції найчастіше застосовуються тотожні, нюансні й контрастні відношення. Прийоми композиції розвивались і збагачувались у практичній діяльності багатьох поколінь народних майстрів, цехових ремісників та професійних дизайнерів. До головних композиційних прийомів відносимо ритм, симетрію, асиметрію, статику і динаміку [Лобода, 2010: с.12-16].

Ритм, як композиційний прийом – це повторення елементів об'ємно просторової і площинно-орнаментальної форми та інтервалів між ними, об'єднаних подібними ознаками (тотожними нюансами і контрастними співвідношеннями властивостей тощо). Він є простий і складний.

Симетрія, як композиційний прийом – це чіткий порядок у розташуванні, поєднанні елементів, частин відповідної тектонічної структури художніх творів [Мищуха, 2007: с. 17]. Принцип симетрії зустрічається у природі (наприклад, кристали, листочки, квіти,

метелики, птахи, тіло людини тощо). Симетрія вносить у мистецькі твори порядок, закінченість, цілісність, асоціюється з вольовою організацією форми і декору. Відомі три типи симетрії. Дзеркальна симетрія – фігури або зображення, розміщені в одній площині, діляться лінією на однакові частини аналогічно відображенню у дзеркалі. Цим типом симетрії наділені більшість об'єктів рослинного і тваринного світу, а також людина. Другий тип симетрії – трансляція або перенесення – відрізняється простотою. Асиметрія – це відсутність жодної симетрії. Асиметрія відбиває невпорядкованість, незавершеність. За своєю суттю вона індивідуальна, тоді як симетрія ґрунтується на певній типологічній спільності, їй підпорядковуються твори, наділені симетрією даного типу [Стась, 2007: с. 40].

Композиційний прийом динаміки і статичності ґрунтуються не тільки на вимірних величинах форми, а й на співвідношеннях інших властивостей (ажурності, тону, кольору, фактури тощо).

Народні майстри та професійні художники вибірково застосовують у своїх творах різноманітні засоби емоційно-художньої виразності, а саме: фактуру, текстуру, колір, графічність, пластичність й ажурність.

Знання об'єктивних закономірностей колірної гармонії, традицій символіки та суб'єктивних особливостей сприйняття допоможе оптимально розв'язувати композиційні завдання [Мищуха, 2007: с. 11]. Розрізняють кольори ахроматичні (безбарвні) і хроматичні (мають відповідне забарвлення). До першої групи належать білий, чорний і сірий кольори, причому останній має діапазон розтяжки від світло-до темно-сірого. При роботі з кольорами виникає таке поняття, як світлість. Світлість – це тональна відміна даного кольору порівняно з білим або чорним. Сучасна теорія кольорознавства пропонує кілька різновидів гармонійного поєднання кольорів: тональні гармонійні поєднання; гармонійні поєднання споріднених кольорів; контрастні гармонійні поєднання; гармонійні поєднання споріднено-контрастних кольорів [Мищуха, 2007: с. 12].

Висновки. Використання основних законів композиції в проектно-художній діяльності виступають основним засобом формування творчих якостей та дизайнерського мислення студентів вищої школи.

Дизайнерське мислення виступає початком зародження ідеї, культивування творчих думок та образів. Саме під час обміркування творчої ідеї студент-дизайнер може скласти ці «креативні пазли» в

цікавий художній образ, проект. Вивчення композиції спрямовує розвиток дизайнерського мислення, як інструменту створення шедевру, створення виключно нового, якісного художнього твору, і головним в цій справі є наявність креативності, неповторності ідеї.

ЛІТЕРАТУРА

- Антонович, 1999* – Антонович Є. А., Свид С. П., Шпільчак В. А. Образотворче мистецтво/ Є. А. Антонович, С. П. Свид, В. А. Шпільчак. – К., 1999. – 321 с.
- Богоявленская, 1995* – Богоявленская Д. Б. О предмете и методе исследования творческих способностей / Д. Б. Богоявленская. – М., 1995. – 158 с.
- Василькевич, 2008* – Василькевич Я. Проблема діагностики творчих здібностей у діяльності психологічної служби ВНЗ/ Я. Василькевич. – К.: Рідна школа, – 2008. N 10. – 48 с.
- Гергель, 2007* – Гергель Є. Л. Психологічні особливості формування креативних здібностей / Є. Л. Гергель. – Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України. – К., 2007. – 20 с.
- Лобода, 2010* – Лобода О. В. Креативність як основа психічного здоров'я особистості / О. В. Лобода – К.: Наука і освіта. – 2010. N 3. С. 61-65.
- Максименко, 2005* – Максименко О. Дизайнерська освіта - педагогічна культура / О. Максименко. – К.: Мистецтво та освіта, 2005. № 3. – С. 16.
- Михайленко, 2004* – Михайленко В. Основи композиції. Геометричні аспекти художнього формотворення / В. Михайленко. – Київ: Каравела, 2004. – 304 с.
- Міщиха, 2007* – Міщиха Л. П. Психологія творчості / Л. П. Міщиха. – Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2007. – 447 с.
- Музиченко, 2006* – Музиченко Ю. Розвиток творчих здібностей майбутніх учителів – передумова формування мобільності/ Ю. Музиченко. – К.: Рідна шк. – 2006. – N 9. – 32 с.
- Пічкур, 1999* – Пічкур М. Тренінг з композиції для майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / М. Пічкур. – К.: Мистецтво та освіта. – 1999. – № 1. – 46 с.
- Стась, 2007* – Стась М. І. Методика формування творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва: [автореф. дис... канд. пед. наук] / М. І. Стась. – Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2007. – 55 с.

REFERENCES

- Antonovych, 1999* – Antonovych Ye. A., Svyd S. P., Shpil'chak V. A. Obrazotvorche mystetstvo/ Ye. A. Antonovych, S. P. Svyd, V. A. Shpil'chak. – K., 1999. – 321s.
- Bohoyavlenskaya, 1995* – Bohoyavlenskaya D. B. O predmete y metode yssledovanyya tvorcheskykh sposobnostey / D. B. Bohoyavlenskaya. – M., 1995. – 158 s.
- Vasyl'kevych, 2008* – Vasyl'kevych Ya. Problema diahnostryky tvorchykh zdibnostey u diyal'nosti psykhologichnoyi sluzhby VNZ/ Ya. Vasyl'kevych. – K.: Ridna shkola, – 2008. – N 10. – 48 s.
- Herhel', 2007* – Herhel' Ye. L. Psykhologichni osoblyvosti formuvannya kreatyvnykh zdibnostey / Ye. L. Herhel'. – Tsentr. in-t pisl'yadyplom. ped. osvity APN Ukrayiny. – K., 2007. – 20 s.
- Loboda, 2010* – Loboda O. V. Kreatyvnist' yak osnova psykhichnoho zdorov'ya osobystosti / K.: Nauka i osvita. – 2010. – N 3. – S. 61-65.

- Maksymenko, 2005* – Maksymenko O. Dyzayners'ka osvita – pedahohichna kul'tura / O. Maksymenko. – K.: Mystetstvo ta osvita, 2005. – № 3. – S. 16.
- Mykhaylenko, 2004* – Mykhaylenko V. Osnovy kompozytsiyi. Neometrychni aspekty khudozhn'oho formotvorennya / V. Mykhaylenko. – Kyiv: Karavela, 2004. 304 s.
- Mishchykha, 2007* – Mishchykha L. P. Psykholohiya tvorchosti / L. P. Mishchykha. – Prykarpat. nats. un-t im. V. Stefanyka. – Ivano-Frankivs'k: Hostynets', 2007. – 447 s.
- Muzychenko, 2006* – Muzychenko Yu. Rozvytok tvorchykh zdbnostey maybutnikh uchyteliv – peredumova formuvannya mobil'nosti/ Yu. Muzychenko. – K.: Ridna shk. – 2006. – N 9. – 32 s.
- Pichkur, 1999* – Pichkur M. Treninh z kompozytsiyi dlya maybutn'oho vchytelya obrazotvorchoho mystetstva / M. Pichkur. – K.: Mystetstvo ta osvita. – 1999. – № 1. – 46 s.
- Stas', 2007* - Stas' M. I. Metodyka formuvannya tvorchykh zdbnostey maybutnikh uchyteliv obrazotvorchoho mystetstva: [avtoref. dys... kand. ped. nauk] / M. I. Stas'. – Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova. – K., 2007. – 55 s.

Надійшла до друку 13.07.2014.

УДК: 370. 017.4

Вікторія Барабаш

ДО ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІДЕЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті здійснено аналіз основних етапів розвитку ідеї громадянського виховання в Україні. Громадянська свідомість українців формувалася двома шляхами: через традиційний етнокультурний компонент (церковні братства, громади, студентські товариства) та шляхом національної освіти і виховання.

Вагому роль у процесі формування громадянської свідомості української молоді відігравали громади – організації української інтелігенції др. пол. XIX – поч. XX ст., які вели легальну культурно-освітню і законом дозволену громадську діяльність. Громадянськість українців як моральний імператив мала політичний характер, відстоюючи позиції незалежної й самостійної української держави.

Становлення ідеї громадянського виховання у суспільно-педагогічній думці України спостерігається у другій половині XIX ст. Важливим етапом у розвитку громадянського виховання в Україні було становлення університетів.

Першими у вітчизняній педагогіці проблеми громадянського виховання торкнулися В. Водовозов, О. Духнович, М. Корф, М. Пирогов, В. Стоюнін, К. Ушинський. Видатні педагоги стверджували ідеали гуманізму, національні цінності, виховували почуття гідності й безкорисливого служіння народу.

Значна роль у розвиткові ідеї громадянського виховання належить подвижництву кращих представників гуманістичного напрямку української педагогіки XX століття. В. Сухомлинський у своїй педагогічній теорії та